

straktne. G. Ropohl napríklad žiada pre človeka z konca 20. stor. technologické osvietenstvo. H. Lenk, jeden z vedúcich „filozofov techniky“, kladie do popredia otázku hodnôt v technike. G. Funke, usilujúci sa dostať nad alternatívu pesimizmus-optimizmus, zdôrazňuje, že práve technika kladie požiadavky politickému rozumu na ume- nie spolužitia.

S. Wollgast a G. Banse popri evidencii racionálneho jadra v polemikách jasne dokazujú neudržateľnosť čo i najmodernejších sociálnych teórií, ak nie sú postavené na vedeckom základe. Na druhej strane ukazujú na spôsobilosť marxizmu-leninizmu riešiť

problémy, ktoré veda a technika človeku bezosporu prináša. Táto spôsobi- losť a sila marxizmu-leninizmu nespo- číva len v jeho teoretickom systéme, ale predovšetkým vyplýva z praxe re- álného socializmu.

Záverom sa nazdávame, že aj na- priek predpokladanej menšej prístup- nosti by táto kniha mohla ukázať na veľmi aktuálnu potrebu i u nás sa za- oberať filozofickými otázkami techni- ky a technických vied, poskytujúc zá- roveň veľmi hodnotné informácie.

Práca má 261 strán, je vybavená poznámkovou časťou, vecným a men- ým registrom.

Elena Madajová

TEÓRIA A HISTÓRIA

V. Ž. KELLE, M. J. KOVALZON: Teoria i istoria [Problemy teorii istoričeskogo procesa] (Politizdat, Moskva 1981, 288 s.

V dejinách filozofického myslenia nebolo snáď takej filozofickej aktivity či smeru, ktorý by sa nebol snažil, aj keď len okrajovo, skúmať a analyzovať historický proces. Dejiny filozofie za- znamenali mnohé, viac či menej uce- lené koncepcie zamerané na analýzu historického procesu, poznačené úsi- lím pochopiť a vydefinovať jeho pod- statu. Od subjektívno-idealistických, naivno-materialistických, až po vulga- rizujúce koncepcie. Kľúč k pochopeniu histórie a spoločnosti ako spoločens- ko-historického procesu, ktorý má svoje zákonitosti, dal ľudstvu až ge- niálny objav K. Marxa a F. Engelsa. K. Marx v liste Pavlovi Vasilievičovi Annenkovi do Paríža dňa 28. 12. 1848 napísal: „Spoločenské dejiny ľudí sú vždy len dejinami ich individuálneho vývinu, či si to ľudia uvedomujú alebo nie. Ich materiálne vzťahy nie sú nič iné ako nevyhnutné formy, v ktorých sa realizuje ich materiálna a indivi- duálna činnosť.“

Dvojica renomovaných sovietskych autorov V. Ž. Kelle a M. J. Kovalzon pozoruhodným spôsobom rozpracovala túto problematiku ako ideovú filiáciu odkazu klasikov marxizmu-leninizmu. Ide o vyčerpávajúcu monografickú prácu o vzťahu teórie a histórie, aj keď v podtitule práce ju charakteri- zujú ako problémy teórie historického procesu.

Metodologický prístup k spracú- vanej problematike je netradičný opro- ti predchádzajúcim prácam zamera- ným na túto problematiku.

V úvode autori charakterizujú spo- ločenské poznanie ako špecifický druh poznania, jeho miesto a funkciu v spo- ločnosti, ktorá je zároveň jeho objek- tom, jeho vedeckosť a filozofické pred- poklady. Sama práca je organicky čle- nená do dvoch kapitol, a to: Tri as- pekty skúmania histórie; Mnohotvár- nosť svetovej histórie: problémy meto- dológie.

Ak sme v predchádzajúcom hovo-

rilí o netradičnom metodologickom prístupe, mali sme predovšetkým na mysli prvú kapitolu, v ktorej autori pozoruhodne analyzujú možnosti skúmania histórie z troch aspektov. Prvým aspektom z hľadiska metodologického prístupu je skúmanie *rozvoja spoločnosti ako prírodno-historického procesu*. V tomto aspekte je vynikajúcim a netradičným spôsobom rozpracovaná kategória spoločensko-ekonomickej formácie, jej vznik, obsah, štruktúra a metodologický význam. Spoločensko-ekonomická formácia je tu analyzovaná nielen ako základný determinants spoločenského rozvoja, ale je zároveň chápaná ako logika svetovej histórie a reálneho historického procesu. Hlboko filozoficky podnetne sú v tejto kapitole rozoberané aj úvahy o vzťahu logického a historického, o logike svetovej histórie a reálnom historickom procese. Logiku svetovej histórie a historický proces autori charakterizujú takto: „Logika svetovej histórie sa realizuje nie ako výsledok rozvetkovania vnútorných potencií jednej spoločnosti, ale len ako výsledok vzájomného pôsobenia niekoľkých spoločností, pričom pravidla bývajú na rôznom stupni historického vývoja. Pritom jedna časť spoločností sa rozvíja na úkor druhých, vytvárajúc nevyhnutné podmienky pre rozvoj prvých a týmto spôsobom (po väčšine násilnou formou) sa dostávajú do popredia, realizujúc vedúcu tendenciu svetového rozvoja v danej historickej epoche.“ (s. 113)

Druhým aspektom z hľadiska metodologického prístupu je *rozvoj spoločnosti ako výsledok činnosti ľudí*. Domnievame sa, že analýza tohto aspektu tvorí najprecíznejšiu a najhlbšie štruktúrovanú časť práce, aj keď kategória činnosti bola už v celom rade prác sovietskych autorov rozsiahlo rozpracovaná z tých najrozličnejších aspektov. Spomeňme len mená niektorých ako Leontiev, Kagan, Judin, Markarjan, Tabačkovskij, Margulis a

najnovšie u nás vydaná kniha V. P. Ivanova. Analýzu histórie ako procesu ľudskej činnosti autori pokladajú za jeden z *hlavných* aspektov metodologickej historickej činnosti. Dokumentujú to takto: „Marxisticko-leninské objasnenie rozvoja spoločnosti ako prírodno-historického procesu je východiskom pre materialistické chápanie a vysvetlenie histórie. Ak analyzujeme historický proces z tohto aspektu, tak nám zákonite vychodí spojenie ľudskej činnosti s materiálnymi podmienkami a z tohto spojenia vychádzajúci princíp determinizmu a objektívne vedecké metódy poznania.“ (s. 118)

Ak sa história rozoberá abstraktne len ako objektívny prírodno-historický proces a subjekt je len mechanicky zahrnutý do tohto procesu, potom je takýto prístup metafyzický a ohraničený. Abstraktné má totiž metodologický význam len vtedy, keď vedie ku konkrétnemu poznaniu predmetu ako syntézy všetkých vymedzení, ako jednoty mnohostranného. Kompaktný a ucelený prístup k histórii je nemysliteľný bez analýzy aktivity subjektu historickej činnosti. Táto aktivita subjektu sa nevyhnutne odhaľuje pri skúmaní histórie ako výsledku činnosti skutočných historických ľudí (Marx). Zakladatelia marxizmu neraz ukazovali na to, že materializmus nepopiera ideálne povzbudzujúce motívy [V. I. Lenin vo *Filozofických zošitoch* hovorí o „puđení sa k seberealizácii“] praktickej činnosti, avšak geniálne zároveň odhalili *materiálne príčiny*, ktoré ich vymedzujú, akceptujúc materiálne podmienky a objektívne zákony spoločenského života. V takejto postulácii vystupuje činnosť nielen ako jednoduchý predmet poznania, ale ako „objasňujúci, lepšie povedené, metodologický princíp“. (s. 120) Takto vyčlenený činnostný aspekt analýzy historického procesu vedie nevyhnutne k rozpracovaniu metodologických problémov vzťahu objektívneho a subjek-

tívneho, vrátane problému aktivity činného subjektu histórie, konkrétnych podmienok tejto činnosti, čo umožňuje skúmať zákony spoločenského rozvoja nielen v „čistej podobe, ale vo formách ich prejavu — v činnosti ľudí“. (s. 121) „Činnostný aspekt metodológie historického materializmu“ vystupuje ako pojídlo medzi najabstraktnejšou úrovňou metodológie a teórie spoločenského rozvoja a konkrétnym poznaním sociálnych javov a procesov v spoločenských vedách. Predovšetkým v tomto zmysle treba chápať Marxovu kritiku objektívnej historiografie, ktorej podstata spočívala predovšetkým v tom, že rozoberala historické vzťahy odtrhnuté od činnosti. „Len dialektický prístup k vzťahu objektívneho a subjektívneho, ich vzájomného spojenia, t. j. objektívnych zákonov histórie a činnosti ľudí umožňuje prísne vedecky pristúpiť k historickému procesu.“ (s. 122) Záver tejto podkapitoly tvorí analýza kategórií determinizmu a slobody a teoretická projekcia komunistickej revolúcie ako základnej zmeny charakteru činnosti.

Tretím aspektom metodologického prístupu k histórii je spoločenská história ľudí ako história ich individuálneho rozvoja. V tejto podkapitole autori analyzujú problém metodológie historického procesu, historické typy sociálnosti a rozvoj individuálneho. Prechod od sociálneho k individuálnemu a spôsob života ako prejav sociálneho v individuálnom. Obsah tejto podkapitoly by sa dal výstižne charakterizovať slovami L. Séveho: „Individuum je jedinečné tým, čo je v osobnosti bytostne spoločenské a je spoločenské tým, čo je v nej bytostne jedinečné.“ Domnievame sa, že dialektika vzťahu sociálneho a individuálneho v historickom procese mohla byť autormi hlbšie rozpracovaná. Tieto tri aspekty neskúmajú autori izolovane ako samostatné metodologické východiská ana-

lýzy histórie, ale ako jednotu troch metodologických postulátov.

Druhá kapitola monografickej práce pod názvom *Mnohotvárnosť svetovej histórie: problémy metodológie* má tri podkapitoly. Prvá tvorí problém vzťahu spoločnosti a prírody, druhú vzťahu spoločnosti a kultúry a tretiu jednotu a rozmanitosť historického procesu.

V prvej podkapitole autori precízne a fundovane charakterizujú historické etapy vzájomného pôsobenia spoločnosti a prírody. Rozoberajú jednotlivé historické štádiá emancipácie a poľudšťovania prírody a interakciu vzájomného pôsobenia. Charakterizujú všetky prírodné predpoklady mnohotvárnosti histórie.

V druhej podkapitole analyzujú autori pojem kultúra, jej problémy v súčasných podmienkach a históriu rozpracovania teoretických problémov kultúry. Ústrednou časťou tejto podkapitoly je konštitúcia kultúry ako kategórie historického materializmu. Charakterizujú kultúru ako zložitý sociálny a spoločenský fenomén, vznikajúci ako proces spredmetňovania a odpredmetňovania. V kontexte s označovaním spredmetňovania ako premeny existujúcich schopností subjektu na vlastnosti objektu sa chápe odpredmetňovanie ako opačný proces premeny vlastností objektu na existujúce schopnosti subjektu. Spredmetňovanie a odpredmetňovanie sa chápe ako dialektický vzťah subjektu a objektu — vzájomné preniknutie a vzájomné pretváranie vlastností subjektu a objektu, nevylučujúc ich kvalitatívne rozdiely. Kultúru autori definujú takto: „Kultúra vystupuje ako charakteristika človeka a len človeka, jeho duchovného, mravného a profesionálneho rozvoja.“ (s. 240) Záver tvorí charakteristika jednoty histórie a mnohotvárnosti kultúry a problémy kultúrnej revolúcie.

Tretia podkapitola jednotu a rozmanitosť historického procesu sa nám

javí ako metodologicky a filozoficky najucelenejšia a z hľadiska originality prístupu aj najpodnetnejšia časť druhej kapitoly. Pomocou systémovej analýzy autori charakterizujú problematiku jednoty a rozmanitosti historického procesu, ich dialektický vzťah a zároveň metodologický význam pre pochopenie historického procesu.

Monografická práca V. Ž. Kelleho a M. J. Kovalzona, vyznačujúca sa originalitou prístupu, hĺbkou filozofickej erudície a originálnym spôsobom spracovania takého zložitého fenoménu,

ako je vzťah teórie a histórie, predstavuje to najreprezentatívnejšie v súčasnej sovietskej literatúre. Ide o takú vynikajúcu štúdiu v intenciách marxizmu-leninizmu, ktorá môže slúžiť ako trvalý zdroj tvorivej inšpirácie, ako teoreticko-metodologický návod pre potreby našej socialistickej praxe.

Domnievame sa, že predmetná štúdia bude môcť v dohľadnom čase slúžiť v slovenskom preklade tej najširšej filozofickej verejnosti a nielen jej.

Alfréd Prígel

ŽIVOT A DIELO I. P. PAVLOVA

E. A. ASRATIAN: Ivan P. Pavlov — život, dielo, súčasný stav jeho učenia. [Ivan Pavlov, žizň, tvorčestvo, sovremennoje sostajanie učenia] Nauka, Moskva 1981, 435 s.

I. P. Pavlov (1849—1936), významný ruský fyziológ, zohral podstatnú úlohu v rozvoji svetovej fyziológie. Svojím učením položil základ rozvoja materialistickej fyziológie. Pavlov obšahol aj tie najvzdialenejšie oblasti fyziológie, ale jeho najdôležitejšie výskumy sa týkajú fyziológie orgánov krvného obehu, trávenia a najmä fyziológie mozgových hemisfér. Už práce z fyziológie trávenia ho zaradili medzi svetových fyziológov. Ako prvý z ruských vedcov a prvý z fyziológov sveta získal za tieto práce r. 1904 Nobelovu cenu. Vrcholom jeho vedeckých výskumov a experimentov je jeho teória vyššej nervovej činnosti, nad ktorou pracoval 35 rokov. Myšlienky Pavlova v mnohom prekročili rámec fyziológie a podnietili rozvoj všetkých oblastí medicíny, psychológie, pedagogiky, kybernetiky aj filozofie.

Život a dielo tohto prírodovedca sú doteraz málo spracované. V sovietskej i cudzojazyčnej literatúre vyšlo mnoho faktografického materiálu zo života a diela Pavlova (jeho základné práce, korešpondencia, spomienky jeho spolupracovníkov), avšak teoretic-

ký prínos jeho diela nebol doteraz zhodnotený. Preto je cenným prínosom k dejinám prírodných vied ako aj k dejinám medicíny práca popredného sovietskeho fyziológa, žiaka I. P. Pavlova, E. A. Asratiana: Ivan P. Pavlov, žizň, tvorčestvo, sovremennoje sostajanie učenia. [2. prepr. vydanie] Autor na základe vlastných spomienok, analýzy fyziologických prác Pavlova a rôznych literárnych prameňov charakterizuje svojho učiteľa, podáva stručný, ale výstižný prehľad najcennejších Pavlovových vedeckých výsledkov i teoretických názorov na najdôležitejšie oblasti fyziológie. Podstatnou časťou práce je analýza svetonázorovo-filozofických aspektov Pavlovovho diela. Práca osvetľuje mnohé problémy života a diela I. P. Pavlova a je určená nielen lekárom, pracovníkom v dejinách prírodných vied, ale i širokému kruhu čitateľov, zaujímapúcich sa o výsledky dosiahnuté vo fyziológii, najmä v oblasti činnosti mozgu.

Recenzovanú prácu môžeme rozdeliť na tri časti. Po krátkom životopise Pavlovovho diela, čiastočne rozoberá Pavlovove výskumy vo fyziológii